

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 402

Polityka ekonomiczna

Redaktorzy naukowi
Jerzy Sokołowski
Arkadiusz Żabiński

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Marcin Orszulak
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-534-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
Piotr Adamczewski: Informatyczne wspomaganie organizacji sieciowych...	11
Franciszek Adamczuk: Górnoślązki Związek Sześciu Miast (GZSM) – sieciowy produkt regionalny na pograniczu polsko-niemieckim.....	20
Grażyna Adamczyk-Łojewska, Adam Bujarkiewicz: Wieloczynnikowa metoda oceny przekształceń w strukturze przestrzennej gospodarki Polski.....	30
Wioletta Bieńkowska-Gołasa: The ways of acquiring investors by self-government authorities exemplified by the Mazowieckie Voivodeship.....	40
Małgorzata Bogusz, Marcin Tomaszewski: Wykorzystanie środków pomocowych UE na rozwój przedsiębiorczości w ramach PROW 2007–2013..	50
Magdalena Czulowska, Marcin Żekało: Regionalne różnicowanie efektów produkcyjnych i ekonomicznych w wyspecjalizowanych gospodarstwach mlecznych.....	60
Ireneusz Dąbrowski, Zbigniew Staniek: Property rights in the process of privatization of the Polish energy sector.....	70
Monika Fabińska: Klastry w nowej perspektywie programowej 2014–2020	84
Aleksander Grzelak: Procesy reprodukcji majątku a poziom dopłat do działalności operacyjnej i inwestycyjnej w gospodarstwach rolnych prowadzących rachunkowość rolną (FADN).....	95
Ewa Gwardzińska: Zmiany w strukturze rynku usług pośrednictwa celnego w Polsce.....	104
Tomasz Holecki, Karolina Sobczyk, Magdalena Syrkiewicz-Świtała, Michał Wróblewski, Katarzyna Lar: Usługa zdrowotna jako narzędzie budowania przewagi konkurencyjnej.....	114
Katarzyna Anna Jabłońska: Klastry energetyczne jako narzędzie wspierania rozwoju nowoczesnych systemów elektroenergetycznych.....	123
Ewa Jaska, Agnieszka Werenowska: Wizerunek spółki giełdowej a jej notowania.....	133
Urszula Kobylińska: Innowacje w administracji publicznej w Polsce na poziomie samorządu lokalnego.....	142
Aleksandra Koźlak: Gospodarcze, społeczne i ekologiczne skutki kongestii transportowej.....	153
Justyna Kujawska: Analiza porównawcza dostępności do świadczeń opieki zdrowotnej w polskich województwach.....	165
Renata Lisowska: Współpraca małych i średnich przedsiębiorstw w regionie – stimulatory i bariery.....	175

Piotr Lityński: Degree and features of urban sprawl in selected largest Polish cities	184
Aleksandra Majda: Succession strategy in Polish family businesses – a comparative analysis.....	194
Arkadiusz Malkowski: Koncepcje rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów przygranicznych	210
Aleksandra Nacewska-Twardowska: Wpływ sankcji rosyjskich na wymianę towarową Polski.....	220
Małgorzata Niklewicz-Pijaczyńska, Małgorzata Wachowska: Stopień komercjalizacji polskich wynalazków. Patenty akademickie a patenty biznesu	231
Karolina Olejniczak: Funkcjonowanie i obszary wsparcia Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy.....	240
Iwona Oleniuch: Rola facylitatorów sieci w rozwoju klastrów	251
Dorota Pasińska: Polski rynek wołowiny po wstąpieniu do Unii Europejskiej	261
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Family policy as a postulate in the Polish presidential election in 2015	273
Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Innowacyjność przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej.....	284
Halina Powęska: Inwestycje w handlu w regionach przygranicznych Polski	297
Marcin Ratajczak: Wdrażanie kluczowych składowych koncepcji CSR w małych i średnich przedsiębiorstwach agrobiznesu z Małopolski.....	307
Ewa Rollnik-Sadowska: Bariery popytu na pracę w wymiarze regionalnym na przykładzie podlaskich producentów bielizny	318
Jarosław Ropęga: Przetrawianie małych firm w Polsce a systemy ostrzegania przed niepowodzeniem	327
Ewa Rosiak: Zmiany na rynku rzepaku po integracji Polski z Unią Europejską	338
Dariusz Eligiusz Staszczak: Zmiany pozycji głównych uczestników handlu międzynarodowego.....	348
Piotr Szajner: Relacje cenowe na polskim rynku mleka po akcesji do Unii Europejskiej	359
Maciej Szczepkowski: Strefy wolnego handlu w Rumunii na tle rozwiązań światowych	368
Karolina Szymaniec-Mlicka: Wykorzystanie podejścia zasobowego do poprawy funkcjonowania organizacji publicznych	378
Agnieszka Zalewska-Bochenko: Białostocka Karta Miejska jako przykład innowacyjnego narzędzia zarządzania komunikacją miejską na terenie Białostockiego Obszaru Metropolitalnego	387
Anna Zielińska-Chmielewska, Tomasz Strózik: Ocena klasyfikacji pozycyjnej przedsiębiorstw przetwórstwa mięsnego według stanu ich kondycji finansowej w ujęciu dynamicznym.....	397
Arkadiusz Żabiński: Realizacja funkcji stymulacyjnej w uldze na zakup nowych technologii.....	409

Summaries

Piotr Adamczewski: Computer-aid in network organizations	11
Franciszek Adamczuk: The Upper Sorbian Six-City League – regional network product on the Polish-German borderland	20
Grażyna Adamczyk-Łojewska, Adam Bujarkiewicz: Multifactorial assessment method of transformation in the spatial structure of Polish economy	30
Wioletta Bieńkowska-Gołasa: Sposoby pozyskiwania inwestorów przez władze samorządowe na przykładzie województwa mazowieckiego	40
Małgorzata Bogusz, Marcin Tomaszewski: The use of the European Union aid funds for the development of entrepreneurship in the frame of Rural Development Program in 2007–2013	50
Magdalena Czulowska, Marcin Żekalo: Regional diversity of production and economic effects in specialised dairy farms	60
Ireneusz Dąbrowski, Zbigniew Staniek: Prawa własności w procesie prywatyzacji polskiego sektora energetycznego	70
Monika Fabińska: Clusters in the new programming perspective 2014–2020	84
Aleksander Grzelak: The processes of reproduction of assets vs. the level of operating and investing subsidies in agricultural holdings conducting agricultural accountancy (FADN).....	95
Ewa Gwardzińska: Changes in the structure of customs brokerage services market in Poland	104
Tomasz Holecki, Karolina Sobczyk, Magdalena Syrkiewicz-Świtała, Michał Wróblewski, Katarzyna Lar: Health service as an instrument of competitive advantage building	114
Katarzyna Anna Jabłońska: Energy clusters as a tool of support of development of modern electroenergy systems	123
Ewa Jaska, Agnieszka Werenowska: The image of a listed company and its quotes	133
Urszula Kobylińska: Innovation in the public sector at the local government in Poland	142
Aleksandra Koźlak: Economic, social and environmental effects of transport congestion	153
Justyna Kujawska: Comparative analysis of accessibility to the healthcare services in Polish voivodeships	165
Renata Lisowska: Cooperation of small and medium-sized enterprises in the region – stimulants and barriers.....	175
Piotr Lityński: Stopień i cechy zjawiska <i>urban sprawl</i> w wybranych największych polskich miastach.....	184
Aleksandra Majda: Strategia sukcesyjna w polskich firmach rodzinnych – analiza porównawcza.....	194

Arkadiusz Malkowski: Socio-economic development concepts for border regions.....	210
Aleksandra Nacewska-Twardowska: The influence of Russian sanctions on Polish trade	220
Małgorzata Niklewicz-Pijaczyńska, Małgorzata Wachowska: The degree of commercialisation of Polish inventions. Academic patents vs. business patents	231
Karolina Olejniczak: Functioning and support areas of the Swiss-Polish Co-operation Programme.....	240
Iwona Oleniuch: The role of network facilitators in the development of clusters.....	251
Dorota Pasińska: Polish beef market after the accession to the European Union	261
Katarzyna Peter-Bombik, Agnieszka Szczudlińska-Kanoś: Polityka rodzinna jako postulat w wyborach prezydenckich w 2015 roku.....	273
Elżbieta Pohulak-Żołędowska: Innovation in enterprises in the conditions of market economy	284
Halina Powęska: Investment in trade in border regions in Poland	297
Marcin Ratajczak: Implementation of key components of CSR concept in small and medium-sized enterprises of agribusiness from Lesser Poland	307
Ewa Rollnik-Sadowska: Barriers of labour demand in the regional dimension exemplified by the Podlasie lingerie manufacturers	318
Jarosław Ropega: Survival of small companies in Poland vs. failure warning systems.....	327
Ewa Rosiak: Changes on the Polish rapeseed market after the integration with the European Union	338
Dariusz Eligiusz Staszczak: Changes of major participants' positions in the international trade	348
Piotr Szajner: Price relationships on the Polish milk market after the accession to the European Union	359
Maciej Szczepkowski: Free trade zones in Romania in comparison to world solutions	368
Karolina Szymaniec-Mlicka: The use of resource-based view to improve the functioning of public organisations	378
Agnieszka Zalewska-Bochenko: The Białystok Urban Card as an example of an innovative tool of management of public transport within the territory of the Białystok Metropolitan Area	387
Anna Zielińska-Chmielewska, Tomasz Strózik: Assessment of the positional classification of chosen meat processing enterprises according to the state of their financial condition – a dynamic approach	397
Arkadiusz Żabiński: The function of stimulation in tax relief on the purchase of new technologies	409

Aleksander Grzelak

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
e-mail: agrzelak@interia.pl

**PROCESY REPRODUKCJI MAJĄTKU
A POZIOM DOPLĄT DO DZIAŁALNOŚCI
OPERACYJNEJ I INWESTYCYJNEJ
W GOSPODARSTWACH ROLNYCH
PROWADZĄCYCH RACHUNKOWOŚĆ ROLNĄ (FADN)¹**

**THE PROCESSES OF REPRODUCTION
OF ASSETS VS. THE LEVEL OF OPERATING
AND INVESTING SUBSIDIES IN AGRICULTURAL
HOLDINGS CONDUCTING AGRICULTURAL
ACCOUNTANCY (FADN)**

DOI: 10.15611/pn.2015.402.09

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest rozpoznanie znaczenia dopłat do działalności operacyjnej i inwestycyjnej dla kształtowania procesów reprodukcji majątku (środków trwałych z wyłączeniem ziemi) w gospodarstwach rolnych. Badania zrealizowano w oparciu o wyniki gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną (2004–2012). Stwierdzono, że dopłaty do działalności rolnej pełnią ważną funkcję w rozwoju rolnictwa w Polsce. W większych jednostkach dopłaty odgrywały rolę mnożnikową, uruchamiając procesy modernizacyjne, a także stabilizującą w okresie gorszej koniunktury w rolnictwie. Istnieją znaczne różnice w zakresie skali procesów reprodukcji oraz znaczenia dopłat do działalności inwestycyjnej ze względu na wielkość ekonomiczną w grupie badanych gospodarstw rolnych. W gospodarstwach większych (powyżej 50 tys. euro wartości standardowej produkcji) odnotowano względnie wyższe znaczenie dopłat do działalności inwestycyjnej.

Słowa kluczowe: reprodukcja majątku, gospodarstwa rolne, subsydia, inwestycje.

Summary: The main aim of the article is to recognize the importance of subsidies for operating and investing activities for the development of reproduction processes of assets (fixed assets excluding land) in agricultural holdings. The research was carried out based on the results of farms conducting agricultural accountancy (2004–2012). It has been stated that subsidies for agricultural activities play an important role in the development of agriculture in Poland.

¹ Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2011/03/B/HS4/01174.

In the larger units subsidies played the multiplier role of running modernization processes, as well as stabilizing during the downturn in agriculture. There are significant differences in the scale of reproduction processes and the importance of subsidies for investing activities due to the economic size of agricultural holdings in surveyed groups of farms. The larger farms (over 50 thousand euro value of standard production) recorded a relatively higher importance of subsidies in investment activity.

Keywords: reproduction of assets, agricultural holdings, subsidies, investment.

1. Wstęp

Akces polskiej gospodarki do UE spowodował znaczne zmiany w funkcjonowaniu rynków rolnych. Było to konsekwencją objęcia tego sektora instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) UE. Najpowszechniejsze znaczenie miały dopłaty bezpośrednie, które objęły swoim zasięgiem ok. 1,4 mln producentów rolnych. Ponadto w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) wprowadzono instrumenty, które miały za zadanie uaktywnić procesy inwestycyjne w gospodarstwach rolnych, np. działania: „Inwestycje w gospodarstwie rolnym” (2004–2006), „Modernizacja gospodarstw rolnych”, „Ułatwienie startu młodym rolnikom” (2007–2013). W tym przypadku istotnym elementem pozyskania środków jest ich współfinansowanie ze środków gospodarstwa. Działania te pozwoliły na modernizację aparatu wytwórczego sektora rolnego i tym samym zdynamizowanie procesów reprodukcji majątku. Ostatni z wymienionych terminów odnosi się do środków trwałych (z wyłączeniem ziemi), które reprodukowane są przez wydatki inwestycyjne [Grabowski 1991].

Produkcja rolnicza charakteryzuje się wysoką kapitałochłonnością [Bollman, Whitener, Tung 1995, s. 56], co wynika także z ograniczonych zasobów ziemi. Ponoszenie przez gospodarstwa rolne wysokich nakładów inwestycyjnych zarówno na zakup nowych środków produkcji związanych z maszynami, urządzeniami technicznymi, budynkami, jak i na modernizację już istniejących wymusza zwiększone zapotrzebowanie na odtwarzanie majątku. Z tego powodu procesy te stymulują wzrost technicznego uzbrojenia pracy, ziemi i tym samym produktywności tych czynników. Sytuacja ta stwarza zapotrzebowanie na zewnętrzne źródła finansowania. Jednocześnie istnieją dość powszechna awersja producentów rolnych do zadłużania się, a także problem samego dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania [Kata 2011, s. 125] (zwłaszcza dla mniejszych jednostek). Z tego względu pomoc publiczna związana z finansowaniem inwestycji jest jednym z ważniejszych instrumentów modernizacji rolnictwa w Polsce. Ponadto dodatkowymi argumentami przemawiającymi za tą formą wsparcia rolnictwa są dostarczanie dóbr publicznych i zapewnienie samowystarczalności żywnościowej.

Istnieją znaczne różnicowania w absorpcji środków z programów WPR UE zależnie od regionu czy wielkości gospodarstw [Pietrzykowski, Wicki 2011, s. 20; Wicki 2014, s. 100], co wynika z nierównomiernego rozwoju rolnictwa i przetwór-

stwa rolno-spożywczego, warunków naturalnych, istniejącej struktury agrarnej. Niejednokrotnie w gospodarstwach większych możliwe jest bardziej aktywne wykorzystanie wsparcia, a potem zakupionych środków produkcji [Defrancesco i in. 2008, s. 128], ze względu m.in. na wykorzystanie efektów skali. Dlatego pogłębiają się różnice w rozwoju tego sektora i konieczna jest większa selekcja publicznego wsparcia procesów modernizacji gospodarstw rolnych. Chodzi o to, aby przeznaczyć ją dla jednostek rokujących szanse na rozwój, a więc osiągnięcie przynajmniej reprodukcji prostej², a nie dla tych, które i tak już samoczynnie osiągają wysoką dynamikę rozwojową, czy na uaktywnienie inwestycji budowlanych, których poziom był dotychczas niski [Grzelak 2014b, s. 276]. Wydaje się, że obecne założenia PROW 2014–2020 sprostają tym wyzwaniom. Chodzi tu głównie o premię udzielaną na restrukturyzację małych gospodarstw rolnych (dla jednostek o powierzchni co najmniej 1 ha UR, jednak o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 10 tys. euro wartości standardowej produkcji rolnej), rekompensaty przy sprzedaży małych gospodarstw rolnych, wyższe limity wsparcia dla budowy budynków inwentarskich do produkcji zwierzęcej czy ograniczenie pomocy w ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” do jednostek mieszczących się w przedziale wielkości ekonomicznej 10–200 tys. euro wartości standardowej produkcji rolnej (i jednocześnie nieprzekroczenie 300 ha UR).

2. Cel i metoda

Głównym celem artykułu jest rozpoznanie znaczenia dopłat do działalności operacyjnej i inwestycyjnej dla kształtowania procesów reprodukcji majątku (środków trwałych z wyłączeniem ziemi) w gospodarstwach rolnych. W ten sposób pośrednio dokonana zostanie wstępna ocena wpływu instrumentów WPR na procesy reprodukcji majątku. Zakres czasowy analiz odnosi się do okresu 2004–2012 i opiera się na próbie gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną systemu FADN w Polsce. W dalszym etapie badań badany okres 2004–2012 podzielono na trzy podokresy: 2004–2007 – lata korzystnej koniunktury, 2008–2009 – pogorszenie koniunktury, 2010–2012 – lata poprawy koniunktury w rolnictwie. Przyjęty podział odzwierciedla względnie jednorodny podokres koniunktury w rolnictwie i jest rezultatem wyników innych badań koniunktury w rolnictwie [Grzelak, Seremak-Bulge 2014]. Pozwoli to jednocześnie ściślej powiązać badane zagadnienia ze zmianami koniunktury w rolnictwie.

Wyniki ekonomiczne i produkcyjne badanej grupy gospodarstw są przeważnie lepsze od wyników przeciętnych gospodarstw rolnych w Polsce ogółem i średnich

² Reprodukacja prosta majątku ma miejsce wówczas, kiedy poziom nakładów inwestycyjnych w gospodarstwie rolnym równy jest wielkości zużycia majątku, tj. amortyzacji.

wyników gospodarstw uczestniczących w polu obserwacji FADN³. Jednocześnie jednostki te są bardziej aktywne w pozyskaniu środków w ramach WPR UE, a więc badane związki są wyraźniejsze. W badaniach uwzględniono wielkość ekonomiczną gospodarstw rolnych według wielkości standardowej produkcji (ES6).

W analizowanym okresie mieliśmy do czynienia z rosnącym poziomem dopłat, co związane było z ich zwiększaniem w tym okresie do tzw. pełnego poziomu. Z kolei procesy inwestycyjne i wskaźnik reprodukcji (relacja inwestycji z wyłączeniem zakupu ziemi do wartości amortyzacji) pozostawały pod wpływem koniunktury w rolnictwie i wykazywały się zmiennością. Z tego względu zrezygnowano z analizy korelacji i regresji, a wykorzystano analizę opisową i porównawczą.

Zaprezentowane analizy mają charakter mikroekonomiczny. Odziaływanie instrumentów WPR UE na procesy reprodukcji oceniono, wykorzystując wielkość dopłat do działalności operacyjnej i inwestycyjnej na poziomie gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną, a więc w odniesieniu do przeciętnego gospodarstwa rolnego (w danej grupie). W przypadku dopłat do działalności operacyjnej zaliczono do nich (zgodnie z metodyką FADN): jednolitą płatność obszarową, dopłaty do produkcji roślinnej (dopłaty wyrównawcze, za odłogowanie, pozostałe dopłaty do produkcji roślinnej), dopłaty do produkcji zwierzęcej, dopłaty do rozwoju obszarów wiejskich (rolno-środowiskowe, płatności LFA), dopłaty do zużycia pośredniego oraz kosztów czynników zewnętrznych. Z kolei w przypadku dopłat do działalności inwestycyjnej zawarte są tam środki związane m.in. z realizacją programów w ramach PROW: „Modernizacja gospodarstw rolnych” czy „Ułatwienie startu młodym rolnikom”.

3. Wyniki badań

Procesy reprodukcji wykazywały zmienność w grupie badanych gospodarstw w zależności od stanu koniunktury rolnej (tab. 1). W podokresach korzystniejszej koniunktury odnotowano reprodukcję przynajmniej prostą (wskaźnik reprodukcji majątku ok. 1), niemniej jednak, w całym cyklu koniunktury (2004–2009 lub 2008–2012) przeważała reprodukcja zawężona. Biorąc pod uwagę to, że gospodarstwa z badanej grupy są lepsze od przeciętnych w kraju czy tych objętych polem obserwacji systemu rachunkowości rolnej FADN, można powiedzieć, że wskazuje to na niewystarczający zakres modernizacji gospodarstw rolnych w Polsce, mimo wyraźnej poprawy sytuacji w tym obszarze po integracji z UE. Warto tu za-

³ Grupa gospodarstw będących w polu obserwacji polskiego FADN dotyczy przykładowo dla 2012 r. 738 tys. gospodarstw wobec 10,5 tys. dla badanej próby (gospodarstwa prowadzące rachunkowość w systemie FADN, po wyeliminowaniu jednostek odstających i nietypowych). Areal UR gospodarstw z pierwszej grupy wynosił 55% wielkości gospodarstw z drugiej z wymienianych grup. W przypadku wartości produkcji było to 48%, natomiast dla dochodów 42%. Jednocześnie owe 738 tys. gospodarstw rolnych będących w polu obserwacji polskiego FADN jest silniejszych ekonomicznie od populacji ok. 1,4 mln gospodarstw rolnych pobierających płatności bezpośrednie.

uważyć, że zmianom wskaźnika reprodukcji towarzyszyły podobne co do kierunku, lecz silniejsze, zmiany współczynnika zdolności do potencjalnego samofinansowania reprodukcji. W fazie korzystnej koniunktury wygospodarowana nadwyżka, po uwzględnieniu opłaty pracy własnej oraz salda zobowiązań, ok. 4-krotnie przewyższała wartość amortyzacji, podczas gdy w sytuacji spadkowej koniunktury 2,4-krotnie. Przy tym zmiany we współczynniku reprodukcji nie były tak znaczne (tab. 1). Wskazuje to na stosunkowo większy wysiłek w zakresie reprodukcji majątku przez właścicieli gospodarstw rolnych w okresie słabszej koniunktury. Może to się wiązać także z tym, że wówczas słabiej zaspokajane są potrzeby konsumpcyjne rodziny rolniczej. W podokresie, w którym odnotowano wyższy wskaźnik reprodukcji, względnie większą wartość osiągał również wskaźnik zadłużenia. Świadczy to o tym, że korzystanie z zewnętrznych źródeł finansowania ułatwia odtwarzanie i modernizację majątku w gospodarstwach rolnych⁴. Zarówno poziom tego wskaźnika, jak i występujące różnice ze względu na sytuację koniunkturalną nie są wysokie i wskazują na dominację ostrożnej strategii finansowej realizowanej przez właścicieli badanych

Tabela 1. Mierniki reprodukcji na tle wybranych danych ekonomicznych gospodarstw rolnych (w podokresach 2004–2012) prowadzących rachunkowość rolną FADN (dla przeciętnego gospodarstwa)

Wyszczególnienie	2004–2007 N = 11501	2008–2009 N = 11860	2010–2012 N = 10530
Wskaźnik reprodukcji ^(a)	1,10	0,81	1,00
Współczynnik zdolności do potencjalnego samofinansowania reprodukcji ^(b)	4,09	2,37	4,29
Udział salda subsydiów w dochodach ^(c)	0,41	0,59	0,46
Wartość dopłat do działalności operacyjnej (w tys. zł)	29,88	46,05	56,77
Wartość dopłat do działalności inwestycyjnej (w tys. zł)	1,11	1,82	2,29
Udział dopłat do działalności inwestycyjnej w inwestycjach	0,04	0,09	0,11
Wskaźnik zadłużenia ^(d)	0,14	0,12	0,13
Wartość produkcji ^(e)	173,50	188,70	238,07
Inwestycje/wartość produkcji	0,13	0,12	0,12

^(a) wskaźnik reprodukcji majątku trwałego = inwestycje (z wyłączeniem zakupu ziemi)/amortyzacja; ^(b) współczynnik zdolności do potencjalnego samofinansowania reprodukcji = (dochody + amortyzacja – opłata pracy własnej + saldo zobowiązań)/amortyzacja; ^(c) udział salda subsydiów i podatków w dochodzie = suma salda dopłat i podatków z działalności operacyjnej i inwestycyjnej/dochody z rodzinnego gospodarstwa rolnego; ^(d) wskaźnik zadłużenia = zobowiązania ogółem/aktywa ogółem; ^(e) wartość produkcji rolniczej w tys. zł.

Źródło: baza danych systemu FADN w Polsce za lata 2004–2012.

⁴ Podobne konkluzje wynikają z badań zespołu W. Józwiaka [2009].

gospodarstw rolnych. Warto w tym miejscu zauważyć, że płatności bezpośrednie podnoszą zdolność kredytową producentów rolnych [Bezat-Jarzębowska, Rembisz, Sielska 2013, s. 46], co mnożnikowo oddziałuje na rozwój rolnictwa.

Istotną rolę w kształtowaniu dochodów, jak również procesów reprodukcji odgrywają subsydia, a zwłaszcza płatności bezpośrednie. Stanowią one swego rodzaju stabilizator rozwoju gospodarstw rolnych, podtrzymując te procesy w okresie gorszej koniunktury w rolnictwie do poziomu, który nie byłby możliwy, gdyby nie było wsparcia [Bezat-Jarzębowska, Rembisz, Sielska 2013]. Ich udział w dochodach miał charakter koniunkturalny. Chodzi o to, że w sytuacji obniżenia dochodów rolniczych ich udział się zwiększał.

Odnotowano także wzrost wartości dopłat do działalności operacyjnej i inwestycyjnej, co się wiązało ze zwiększeniem poziomu wsparcia w ramach działań „Modernizacja gospodarstw rolnych” i „Ułatwienie startu młodym rolnikom” w PROW 2007–2013 w porównaniu do okresu 2004–2006. Ponadto w kolejnych naborach wniosków wzrastało zainteresowanie nimi ze strony rolników⁵. Udział dopłat do działalności inwestycyjnej w wartości inwestycji miał charakter wzrostowy i przekraczał 10%⁶ w ostatnim z wyodrębnionych podokresów. Ich znaczenie przeciętnie nie było więc wysokie w całej grupie badanych gospodarstw, ale jednocześnie nieocenione w zakresie modernizacji rolnictwa w Polsce. Istotnym elementem w kształtowaniu aktywności inwestycyjnej gospodarstw rolnych, przynajmniej tych o nastawieniu rynkowym, były także dopłaty do działalności operacyjnej (głównie płatności bezpośrednie), chociaż nie miały one charakteru celowego. Z kolei w przypadku mniejszych gospodarstw płatności bezpośrednie z reguły służą finansowaniu konsumpcji, a także pełnią funkcje socjalne⁷. Ponadto uwagę zwraca względnie stabilna relacja inwestycji do wartości produkcji (tab. 1). Wskazuje to iż skala produkcji rolnej determinuje aktywność inwestycyjną w zakresie odtwarzania majątku.

Ocena badanych zjawisk z uwzględnieniem wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych wskazuje na większe różnice w poziomie zarówno wskaźnika reprodukcji, jak i udziału dopłat do działalności inwestycyjnej w inwestycjach (tab. 2).

Oznaczać to może, że wielkość produkcji i związana z tym jej skala wyraźniej determinują zarówno odtwarzanie majątku [Grzelak 2014a], jak i aktywność inwestycyjną oraz pozyskiwanie środków na ten cel. Szczególnie wyraźne było to dla grupy gospodarstw przynajmniej średnio-dużych (powyżej 50 tys. euro wartości standardowej produkcji rolnej). Jednostki te osiągają reprodukcję rozszerzoną, a jednocześnie znaczenie wsparcia inwestycyjnego jest tam stosunkowo większe. Można stwierdzić, że są one dostosowane do istniejącego systemu wsparcia i aktyw-

⁵ Przykładowo w województwie wielkopolskim przyznany limit wsparcia na okres 2007–2013 został wyczerpany już w trakcie dwóch pierwszych naborów wniosków, tj. w latach 2007 i 2009.

⁶ W praktyce z działania „Modernizacja gospodarstw rolnych” w programie 2007–2013 skorzystało zaledwie ok. 60 tys. gospodarstw rolnych, co sprawia że średni udział dopłat do inwestycji w inwestycjach nie należy do wysokich.

⁷ Wskazują na to badania np. Czubaka i Jędrzejak [2011].

Tabela 2. Wskaźniki reprodukcji majątku* oraz dopłaty (w tys. zł) do gospodarstw rolnych (w podokresach 2004–2012) prowadzących rachunkowość rolną FADN ze względu na wielkość ekonomiczną (SO) (dla przeciętnego gospodarstwa rolnego w danej grupie)

Wyszczególnienie	2004–2007	2008–2009	2010–2012
1			
Wskaźnik reprodukcji	0,34	0,26	0,26
Dopłaty do działalności operacyjnej	7,08	10,06	10,95
Dopłaty do działalności inwestycyjnej	0,02	0,12	0,15
Udział dopłat do inwestycji w inwestycjach	0,007	0,05	0,07
2			
Wskaźnik reprodukcji	0,69	0,51	0,60
Dopłaty do działalności operacyjnej	11,98	16,70	20,28
Dopłaty do działalności inwestycyjnej	0,58	0,96	1,19
Udział dopłat do inwestycji w inwestycjach	0,03	0,08	0,09
3			
Wskaźnik reprodukcji	1,10	0,77	0,93
Dopłaty do działalności operacyjnej	21,83	31,25	37,37
Dopłaty do działalności inwestycyjnej	0,60	1,63	2,20
Udział dopłat do inwestycji w inwestycjach	0,04	0,09	0,11
4			
Wskaźnik reprodukcji	1,34	1,02	1,26
Dopłaty do działalności operacyjnej	37,71	54,01	63,47
Dopłaty do działalności inwestycyjnej	0,85	2,88	4,96
Udział dopłat do inwestycji w inwestycjach	0,05	0,12	0,14
5			
Wskaźnik reprodukcji	1,44	1,05	1,22
Dopłaty do działalności operacyjnej	90,19	125,22	152,10
Dopłaty do działalności inwestycyjnej	1,80	6,71	9,72
Udział dopłat do inwestycji w inwestycjach	0,06	0,13	0,14
6			
Wskaźnik reprodukcji	1,02	0,84	0,99
Dopłaty do działalności operacyjnej	512,41	888,72	1094,48
Dopłaty do działalności inwestycyjnej	10,32	22,06	19,88
Udział dopłat do inwestycji w inwestycjach	0,07	0,19	0,15

* Wskaźnik reprodukcji = inwestycje (z wyłączeniem ziemi)/amortyzacja. Wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych wyrażona wartością standardowej produkcji (w tys. euro): 1 – gospodarstwa bardzo małe 2–8; 2 – małe 8–25; 3 – średnio-małe 25–50; 4 – średnio-duże 50–100; 5 – duże 100–500; 6 – bardzo duże > 500.

Źródło: baza danych systemu FADN w Polsce za lata 2004–2012.

nie z niego korzystają. Umożliwia to im zarówno stabilizację sytuacji dochodowej, jak i modernizację gospodarstw rolnych. Niewykluczone, że gospodarstwa te znajdują się na wyższym etapie rozwoju, na którym kolejne inwestycje przyczyniają się bardziej do poprawy bezpieczeństwa i wygody pracy, warunków chowu zwierząt czy ochrony środowiska aniżeli do zwiększenia dochodów [Rzeszutko, Poczta 2015, s. 308]. Z kolei w przypadku najmniejszych gospodarstw rolnych (o wielkości do 8 tys. euro) poziomy zarówno reprodukcji, jak i dopłat były niewysokie. Wskazywać to może na dekapitalizację majątku w tych gospodarstwach. Ich funkcjonowanie i dalsze trwanie często zależą również od tego, że ich właściciele uzyskują dochody spoza rolnictwa, a ponadto stopień powiązań z rynkiem jest tam z reguły niewielki. Warto tu zaznaczyć, że w związku z ich małą aktywnością inwestycyjną często wykorzystywane są tam środki trwałe, które są już całkowicie zamortyzowane. Dopłaty pomagają tam stabilizować płynność gospodarstw domowych rolników, w niewielkim zakresie pełniąc funkcję prorozwojową. Można sądzić, że część tych gospodarstw będzie się wycofywać z działalności rolniczej, poszukując zwiększenia dochodów osobistych w innych formach aktywności. Stąd niska dynamika reprodukcji w tych gospodarstwach niekoniecznie musi być zawsze oceniana negatywnie. Pytaniem otwartym pozostaje, czy tym procesom towarzyszyć będzie przepływ zasobów zwłaszcza kapitału i ziemi z tych jednostek do gospodarstw większych, czy o wyraźnej specjalizacji produkcji? Problem ten jest zróżnicowany w ujęciu regionalnym, a nabycie niewielkich arealów gruntów od mniejszych gospodarstw rolnych często jest mało atrakcyjne ze względu na stosunkowo wysokie koszty jednostkowe jej uprawy i niekorzystny rozróg.

4. Zakończenie

Przedstawione w artykule rozważania skłaniają do następujących konkluzji.

1. Dopłaty do działalności rolnej pełnią ważną funkcję w rozwoju rolnictwa w Polsce. Ich znaczenie jest uzależnione od aktywności rynkowej gospodarstw rolnych. W większych jednostkach dopłaty odgrywały rolę zarówno mnożnikową, uruchamiając procesy modernizacyjne, jak i stabilizującą w okresie gorszej koniunktury w rolnictwie. Z kolei w mniejszych gospodarstwach pełnią funkcje socjalne, w tym konsumpcyjne. Można stwierdzić, że procesy reprodukcji majątku gospodarstw rolnych stymulowane i podtrzymywane są przez programy pomocowe w ramach WPR UE.

2. Odnotowano zwiększenie zarówno poziomu, jak i udziału dopłat do działalności inwestycyjnej w kształtowaniu inwestycji w analizowanych podokresach w grupie badanych gospodarstw rolnych. Wzrastały również dopłaty do działalności operacyjnej. Pozwoliło to przeciętnie na prostą reprodukcję majątku w grupie badanych gospodarstw rolnych dla podokresu 2010–2012.

3. Istnieją znaczne różnice w zakresie skali procesów reprodukcji oraz znaczenia dopłat do działalności inwestycyjnej ze względu na wielkość ekonomiczną w grupie badanych gospodarstw rolnych. W gospodarstwach większych (powyżej 50 tys. euro

wartości standardowej produkcji) odnotowano względnie wyższe znaczenie dopłat do działalności inwestycyjnej. Przełożyło się to na wystąpienie reprodukcji rozszerzonej majątku, co się wiązało z rozwojem ich potencjału produkcyjnego.

4. Wsparcie dla rolników w ramach pomocy inwestycyjnej powinno być z jednej strony selektywnie skierowane do gospodarstw, które rokuje szanse na osiągnięcie reprodukcji prostej, a z drugiej – ograniczone dla jednostek większych trwale osiągniętych reprodukcję rozszerzoną. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że w części przypadków (zwłaszcza dla gospodarstw powyżej 50 tys. euro wartości standardowej produkcji) dotychczasowe wsparcie uruchomiło samoczynne mechanizmy rozwojowe. Trudności nastręcza funkcjonowanie małych gospodarstw rolnych, do których powinno być adresowane wsparcie publiczne związane z rozwijaniem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, jak i z dostarczaniem dóbr publicznych.

Literatura

- Bezat-Jarzębowska A., Rembisz W., Sielska A., 2013, *Substytucyjność źródeł dochodu producenta rolnego*, *Wies i Rolnictwo*, nr 3, s. 28–52.
- Bollman R., Whitener L., Tung F., 1995, *Trends and patterns of agricultural structural change: A Canada-US comparison*, *Canadian Journal of Agricultural Economic*, Special Issue, s. 36–59.
- Czubak W., Jędrzejak P., 2011, *Wykorzystanie dopłat bezpośrednich w gospodarstwach rolnych*, *Roczniki Naukowe SERiA*, t. 13, z. 2, s. 75–79.
- Defrancesco E., Gatto P., Runge F., Trestini S., 2008, *Factors affecting farmers' participation in agri-environmental measures: A Northern Italy perspective*, *Journal of Agricultural Economics*, vol. 59, no. 1, s. 114–131.
- Grabowski S., 1991, *Procesy reprodukcji w gospodarstwach indywidualnych*, PWRiL, Warszawa.
- Grzelak A., 2014a, *Ocena procesów reprodukcji majątku gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolną (FADN)*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, s. 45–63.
- Grzelak A., 2014b, *Procesy odnowienia majątku w gospodarstwach rolnych w Polsce w świetle wyników rachunkowości rolniej (FADN)*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr 360, s. 273–280.
- Grzelak A., Seremak-Bulge J., 2014, *Porównanie wybranych metod badania koniunktury w rolnictwie w Polsce*, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 4, s. 117–130.
- Józwiak W. (red.), 2009, *Sytuacja ekonomiczna, efektywność funkcjonowania i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych osób fizycznych*, Raport PW nr 132, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Kata R., 2011, *Interwencjonizm kredytowy w rolnictwie a problem dostępu rolników do kredytu bankowego*, *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G*, t. 98, z. 2, s. 116–126.
- Pietrzykowski R., Wicki L., 2011, *Regionalne zróżnicowanie wykorzystania środków z programów Wspólnej Polityki Rolnej na modernizację rolnictwa*, *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G*, t. 98, z. 4, s. 7–22.
- Rzeszutko A., Poczta W., 2015, *Znaczenie Wspólnej Polityki Rolnej w procesie modernizacji rolnictwa w Polsce*, [w:] Czyżewski A., Klepacki B. (red.), *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w pierwszej dekadzie członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, PTE, Warszawa, s. 294–310.
- Wicki L., 2014, *Czynniki wpływające na częstość korzystania z wybranych działań PROW w gospodarstwach rolnych*, *Przegląd Zachodniopomorski*, t. 2, nr 3, s. 93–104.